

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»**

Факультет психології

Кафедра психології розвитку

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Психологічна профілактика булінгу

Освітня програма «Психологія»

Спеціальність 053 Психологія

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Затверджено на засіданні кафедри
Протокол № 1 від “26” серпня 2021 р.

ЗМІСТ

1. Загальна інформація
2. Анотація до курсу
3. Мета та цілі курсу
4. Компетентності
5. Результати навчання
6. Організація навчання курсу
7. Система оцінювання курсу
8. Політика курсу
9. Рекомендована література

1. Загальна інформація	
Назва дисципліни	Психологічна профілактика булінгу
Рівень вищої освіти	Другий (магістерський) рівень
Викладач (-і)	Паркулаб Оксана Григорівна
Контактний телефон викладача	+380 50 940 10 22
E-mail викладача	oksana.parkulab@pnu.edu.ua oksparkulab@ukr.net
Формат дисципліни	Денна та заочна форми навчання
Обсяг дисципліни	3 кредити ЄКТС, 90 годин
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://magpsychol.pu.if.ua/
Консультації	Раз на тиждень (згідно з графіком консультацій)
2. Анотація до курсу	
Навчальний курс «Психологія вищої школи» належить до циклу дисциплін за вибором студента. Тематика курсу передбачає обґрунтування концептуальних засад і методологічних принципів психологічної профілактики шкільного насильства (булінгу); ознайомлення студентів із сучасними технологіями психопрофілактики, запобігання й корекції булінгу; вивчення психологічних механізмів взаємодії психолога та учасників насильства (свідків, жертви, виконавця); вироблення базових практичних умінь і навичок організації психологічної допомоги жертвам насильства у руслі різних теоретичних напрямів психологічного консультування й психотерапії; формування морально-етичних принципів і відповідальності; становлення фахової компетентності майбутніх практичних психологів.	
3. Мета та цілі курсу	
Мета викладання дисципліни: сформувати у студентів сукупність компетентностей (результатів навчання) на основі системи знань, умінь і навичок з психологічної профілактики булінгу, які допомогли б майбутнім психологам надавати фахову психологічну допомогу по запобіганню, корекції та унеможливлення проявів насильства в освітньому середовищі; формування морально-етичних принципів і відповідальності. Цілі курсу: забезпечити загальну теоретичну підготовку магістрів у галузі психологічної профілактики булінгу, яка слугуватиме основою для їхньої практичної роботи, пов'язаної з консультативною діяльністю.	
4. Компетентності	
ЗК2. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні. ЗК4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми. ЗК5. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності. ЗК6. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів). СК1. Здатність здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних проблем психологічної науки та/або практики. СК2. Здатність самостійно планувати, організувати та здійснювати психологічне дослідження з елементами наукової новизни та/або практичної значущості. СК3. Здатність обирати і застосувати валідні та надійні методи наукового дослідження та/або доказові методики і техніки практичної діяльності. СК5. Здатність організувати та реалізовувати просвітницьку та освітню діяльність для різних категорій населення у сфері психології. СК6. Здатність ефективно взаємодіяти з колегами в моно-та мультидисциплінарних командах. СК10. Здатність розробляти та впроваджувати інноваційні методи психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях.	
5. Результати навчання	
ПР2. Вміти організувати та проводити психологічне дослідження із застосуванням валідних та надійних методів. ПР3. Узагальнювати емпіричні дані та формулювати теоретичні висновки. ПР4. Робити психологічний прогноз щодо розвитку особистості, груп, організацій. ПР5. Розробляти програми психологічних інтервенцій (тренінг, консультування тощо) у сфері	

освіти, провадити їх в індивідуальній та груповій роботі, оцінювати якість.
 ПР6. Розробляти просвітницькі матеріали та освітні програми з психологічних та гендерних питань у сфері освіти, впроваджувати їх, отримувати зворотній зв'язок, оцінювати якість.
 ПР9. Вирішувати етичні дилеми з опорою на норми закону, етичні принципи та загальнолюдські цінності.

6. Організація навчання курсу

Обсяг курсу					
Вид заняття			Загальна кількість годин - 90		
лекції			12 год.		
семінарські заняття			18 год.		
самостійна робота			60 год.		
Ознаки курсу					
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)		Нормативний / вибірковий	
3-й	Психологія	2-й		вибірковий	
Тематика курсу					
Тема, план	Форма заняття	Література	Завдання, год	Вага оцінки	Термін виконання
Тема 1. Предметне ядро психологічної профілактики булінгу. 1. Поняття насильницької поведінки, її ознаки. Види насильства. 2. Причини булінгу та фактори ризику різних рівнів. 3. Форми та цикли насильства. 4. Структура насильства.	Лекція, семінар	1, 3, 4, 6, 8, 10	2 год. Опрацювати питання лекцій з метою підготовки до практичних занять; обміркувати теми й запитання для дискусії. Психологічний аналіз ситуації булінгу в школі. Пройти експрес-тестування. https://nonviolence-ed-era.com/ ДІМ (НЕ)БЕЗПЕКИ (насильство, освітній проект, лекції, відео)	15 балів	1 тиж.
Тема 2. Основні підходи до насильства в руслі різних напрямів психології 1. Психодинамічний напрямок (класичний психоаналіз 3. Фрейда; аналітична психологія К. Юнга; індивідуальна психологія А. Адлера. 2. Гуманістичний психоаналіз Е. Фрома та неофрейдизм).	Лекція, семінар	1, 2, 4, 8, 9	4 год. Опрацювати питання лекцій з метою підготовки до практичних занять; обміркувати теми й запитання для дискусії. Вправи для самоаналізу. Підготовка реферату / презентації.	20 балів	2 тиж.

3. Поведінковий напрямок. Основні положення біхевіоральної психології щодо проблематики насильства. 4. Гуманістичний підхід (екзистенційна психотерапія та гештальт-терапія про насильство).					
Тема 3. Психологія виконавця, свідка та жертви насильства. 1. Трикутник Стівена (Стефана) Карпмана. 2. Типи та структура особистості кривдника. 3. Психологічні особливості спостерігачів. Синдром Дженовезе (ефект свідка). Стокгольмський синдром. 4. Класифікація і типологія жертв.	Лекція, семінар	1, 6, 7, 8, 9	4 год. Опрацювати питання лекцій з метою підготовки до практичних занять; обміркувати теми й запитання для дискусії. Вправи для самоаналізу. Есе «Психологічний портрет учасника булінгу (виконавця, свідка чи жертви)». Пройти експрес-тестування.	20 балів	2 тиж.
Тема 4. Структура та основні принципи профілактики булінгу 1. Соціальні передумови і організація профілактичної роботи. 2. Принципи роботи з особами, які вчинили насильство. Групова робота з кривдниками. 3. Принципи організації попередження насильства. 4. Цілі профілактики булінгу. 5. Рівні профілактики булінгу.	Лекція, семінар	1, 6, 7, 8, 11	2 год. Опрацювати питання лекцій з метою підготовки до практичних занять; обміркувати теми й запитання для дискусії. Вправи для самоаналізу. Пройти експрес-тестування.	10 балів	1 тиж.

Тема 5. Аналіз зарубіжних та вітчизняних практик профілактичної роботи насильства 1. Позитивний підхід – запорука ефективності профілактики насильства (аналіз зарубіжного досвіду). 2. Проект: діти попереджені про напад (САРР). 3. Профілактика шкільного насильства засобами громадянського виховання (на прикладі французької початкової школи).	Лекція, семінар	1, 2, 4, 6, 8	4 год. Опрацювати питання лекцій з метою підготовки до практичних занять; обміркувати теми й запитання для дискусії. Вправи для самоаналізу. Індивідуальне науково-дослідне завдання.	20 балів	2 тиж.
Тема 6. Основні вимоги до практичного психолога під час профілактики насильства. 1. Кваліфікація, функції та етика спеціаліста. Кодекс професійної етики практичного психолога, його основні положення, які застосовуються в роботі. Оптимальні умови проведення психологічної профілактики. Вплив професійної діяльності на особистість психолога. 2. Вимоги до особистості практичного психолога. Особистісні якості психолога. Шкідливі для практичного психолога риси. Найважливіші рольові функції практичного психолога.	Лекція, семінар	1, 4, 7, 8,9	2 год. Опрацювати питання лекцій з метою підготовки до практичних занять; обміркувати теми й запитання для дискусії. Вправи для самоаналізу. Пройти експрес-тестування.	15 балів	1 тиж.

7. Система оцінювання курсу					
Загальна система оцінювання курсу	– виступи на семінарських заняттях – 10 балів; – експрес-тестування – 50 балів; – проектна робота, науково-дослідне завдання (розробка заходів з профілактики боулінгу) – 10 балів; – самостійна робота (есе; аналіз ситуації насилля у школі) – 20 балів (по 10 балів); – контрольна робота (тестування) – 10 балів; додаткові бали присуджуються: за участь в науково-дослідній роботі (підготовка публікацій і виступ на конференції з психології вищої школи – по 5 балів), опрацювання завдань з самоаналізу – по 2 бали (за кожен тему)				
Вимоги до письмової роботи	Есе «Психологічний портрет учасника булінгу (виконавця, свідка чи жертви». Критерії оцінки: 10-9 балів – цілісний текст з точним описом конкретних прикладів, свідком яких був спостерігач, розкриттям усіх складових есе, з використанням точних метафор, без вживання будь-яких оціночних суджень (відкритих або прихованих); 8-7 балів – достатньо цілісний текст з описом конкретних прикладів, свідком яких був спостерігач, розкриттям більшості складових есе з метафорами, але й без відкритих оціночних суджень; 6-5 бали – текст без конкретних прикладів, свідком яких був спостерігач, розкриттям деяких складових есе, наявність оціночних суджень; 4-3 бали – текст з без конкретних прикладів, свідком яких був спостерігач, з формальним розкриттям окремих складових есе, з наявністю оціночних суджень; 2-1 бал – формальний текст з оціночними судженнями; 0 балів – відсутність тексту. Аналіз ситуації булінгу у школі («методика спостереження») оцінюється в балах (максимально – 10 балів): 9,5-10 – «відмінно»; 8,5-9,4 – «добре»; 6,5-8,4 – «задовільно», 4,5-6,4 – «незадовільно», 0-4,4 – робота не зараховується. Бали виставляються за такими параметрами: 1) відповідність вибору навчальної ситуації та об'єктів для спостереження, способу та форми фіксації результатів спостереження його меті (описати проблемну психолого-педагогічну ситуацію) – 0,5 бала; 2) використання програми (схеми) аналізу проблемної психолого-педагогічної ситуації – 1,5 бала; 3) дотримання вимог до роботи медіатора щодо врегулювання описаної ситуації – 1,5 бала; 4) обґрунтованість вибору способу обробки й представлення отриманих даних – 0,5 бал; 5) творче (продуктивне) мислення – 1 бал. Критерії оцінювання тренінгу (максимальний бал – 10): 1. Обґрунтовано актуальність теми тренінгу – 0,5 бала. 2. Блоки тренінгу, в яких системно розкрито обрану тему – 0,5 бала. 3. Зміст тренінгу містить положення практичної діяльності				

- психолога за обраною проблематикою – 2 бали.
4. Розкрито особливості застосування методів та прийомів у роботі зі школярами для розв'язання корекційних, профілактичних, реабілітаційних та розвивальних завдань – 2 бали.
5. Особистий внесок (оцінюється із наявності власних аналітичних висновків, пропозицій та креативних ідей щодо використання дидактичних методів у майбутній професійній діяльності, підтримання цікавості в аудиторії) – 2 бали.
6. Використані джерела (наявність достатньої кількості наукових джерел та їх належне оформлення) – 0,5 бала.
7. Додержання загальних вимог щодо оформлення розробки тренінгу – 0,5 бала.
8. Захист реферату – 2 б.

Критерії оцінювання презентації тренінгу (максимальний бал – 10):

- структура (кількість слайдів відповідає змісту і тривалості виступу; наявність титульного слайду і слайда з висновками) – 0,2 бала;
  - наочність (ілюстрації доброї якості, з чітким зображенням, текст легко читається; застосовуються засоби наочної інформації (схеми, рисунки, діаграми тощо) – 0,3 бала;
  - дизайн та налаштування (оформлення слайдів відповідає темі; для всіх слайдів презентації застосовується ідентичний шаблон оформлення; текст сформатовано за шириною – 0,5 бала);
  - зміст (презентація добре структурована і відображає основні етапи дослідження (проблема, мета, гіпотеза, хід роботи, висновки, ресурси); містить повну, зрозумілу інформацію по темі роботи; орфографічна та пунктуаційна грамотність – 2 бали;
  - вимоги до виступу (виокремлено та сформульовано головні ідеї, на яких базується презентація; немає дублювання тексту на слайдах та у виступі; доповідач вільно володіє матеріалом, чітко і зрозуміло висловлюється; впевнено і коректно відповідає на запитання та зауваження аудиторії; не виходить за межі встановленого регламенту – 3 бали;
  - стиль презентації (збалансоване використання і тексту, і зображення для передачі думок; емоційний контакт з аудиторією; креативність доповідача – 0,5 бала;
  - реакція аудиторії (відповідає моделі споживацької поведінки AIDA (Attention, Interest, Desire and Action) – 3 бали;
- візуальні ефекти для розміщення тексту та ілюстрацій не перешкоджають сприйняттю змісту; вдало аргументовані ідеї підтримують цікавість аудиторії – 0,5 бала.

Науково-дослідне завдання з курсу «Психологічна пофілактика булінгу»

(високий рівень складності – до 5 б.)

1. Розробити проект психологічної профілактики шкільного насильства в середовищі дітей початкових класів.
2. Розробити проект психологічної профілактики насильницьких дій серед підлітків.
3. Розробити *буклет* «Профілактика насильства і жорстокої поведінки щодо дітей».
4. Розробити орієнтовний план проведення тематичного тижня у школі «Світ без насильства».
5. Розробити орієнтовний план проведення національної

	кампанії «Стоп насильство!» 6. Розробити проект семінару із профілактики насильства (для батьків, вчителів, адміністрації школи). (середній рівень складності – до 4 б.) 1. Провести письмовий аналіз інсуюючих програм профілактики насильства над дітьми (програму профілактики додаємо до ІНДЗ). 2. Описати особливості діяльності психолога під час надання допомоги дітям, які зазнали насильства в сім'ї. 3. Описати особливості діяльності психолога під час надання допомоги дитинві, яка зазнала насильства в школі від класного керівника. 4. Описати особливості діяльності психолога під час надання допомоги дитині, яка зазнала насильства в школі від старшокласників (чи однокласників). 5. Розробити анкету для виявлення проявів булінгу в школі. 6. Розробити анкету для виявлення проявів шкільного насильства в середовищі дітей початкових класів. 7. Розробити анкету для виявлення проявів булінгу серед підлітків. 8. Розробити анкету для виявлення проявів насильства щодо дітей у сім'ї. 9. Надати рекомендації батькам дітей, які зазнали насильства у школі. 10. Скласти та графічно оформити текст для виступу вчителя на батьківських зборах з метою попередження насильства у сім'ї. (низький рівень складності – до 3 б.) Підготувати повідомлення на тему: 1. Особистість кривдника як спеціальний об'єкт психологічного дослідження. 2. Особистість жертви як спеціальний об'єкт психологічного дослідження. 3. Роль жертви у генезі насильства, її міжособистісні зв'язки та стосунки з кривдником. 4. Особистість спостерігача як спеціальний об'єкт психологічного дослідження. 5. Відібрати відеоматеріал, що стосується теми насильства. Оцінювання експрес-тестувань і контрольних робіт (максимально - 10 балів, ваговий коефіцієнт – 5 балів): «відмінно» (10-8 балів); «добре» (7-5 балів); «задовільно» (4-2 бали), «незадовільно» - 1-0 б.
Семінарські заняття	В оцінюванні усних чи письмових відповідей та тестових завдань враховується: повнота знань (чи знає студент матеріал з даної теми в загальному аспекті); якість знань (як глибоко розуміє студент теоретичний і практичний зміст усіх понять; наскільки свідомо було засвоєно основні поняття й правила); вміння застосовувати набуті знання до розв'язання практичних завдань; знання основних положень стандартів, правильність використання термінології; вміння викласти засвоєний матеріал правильною літературною мовою. Оцінка «відмінно» виставляється студенту, який під час формулювання відповіді застосовує творчий підхід, самостійне залучення знань, одержаних з додаткової літератури, узагальнює знання одержані під час вивчення дисципліни.

	Оцінка «відмінно» передбачає глибину засвоєння навчального матеріалу, культуру мислення й мовлення, вільне користування термінологією, вміння застосувати знання теоретичних основ на практиці. Студент дає свідомі, правильні, повні відповіді на поставлені запитання, точно формує означення й теоретичні положення. Студент, якому виставляється оцінка «відмінно», має виявити глибокі знання з предмета, загальний високий рівень грамотності, високу ерудицію. Оцінки «дуже добре» й «добре» виставляються студенту, який міцно засвоїв програмний матеріал, уміє грамотно його викласти, не допускає істотних помилок у формулюванні відповідей на запитання, вільно оперує навчальним матеріалом із дисципліни, знає наукову й довідкову літературу з проблем навчальної дисципліни. Різниця порівняно з найвищим балом виявляється в тому, що знання студентів мають характер обмеженості, не виявляється рівень творчого володіння навчальним матеріалом, немає достатньої самостійності в аргументації відповідей. Студент глибоко й свідомо розуміє теоретичний матеріал, але нечітко формулює правила, допускає недоліки, які може самостійно виправити. Культура мови висока. Оцінки «задовільно» й «достатньо» ставляться за низький рівень якості засвоєння теоретичних знань, але виявлену здатність дати неповні відповіді на всі поставлені запитання. Студент виявляє теоретичні знання, демонструє певну самостійність у викладенні навчального матеріалу, проте робить це поверхнево із застосуванням певних штампів у відповідях, висновки сформульовані вузько. Не повністю ознайомлений з додатковою навчальною літературою. Має обмежені знання фактичного матеріалу, допускає суттєві неточності в формулюваннях, порушує послідовність у викладенні навчального матеріалу. Студент допускає помилки у відповідях, неправильно формулює те чи інше положення, після вказівок і зауважень викладача частину помилок і недоліків не може самостійно виправити. Культура письмового та усного мовлення, точність викладення мають певні вади, хоча і є мінімально достатніми. Оцінки «незадовільно» й «неприйнятно» виставляються студентові, який не засвоїв значної частини програмного матеріалу, допускає істотні помилки в формулюванні відповідей на запитання, на окремі з них не дає відповіді. Не здатен використати наявні знання програмного матеріалу на практиці. Студент не володіє навчальним матеріалом, формально відповідає на окремі запитання, йому важко відповісти на додаткові запитання.
Умови допуску до підсумкового контролю	Студент допускається до підсумкового семестрового контролю, який проводиться у вигляді тестових екзаменаційних завдань, за умови участі у семінарських заняттях, виконання усіх письмових завдань (експрес-тестування, есе, аналіз проблемної ситуації булінгу в школі, презентація) та написання контрольної (модульної) роботи. У разі відсутності студента з поважних причин при написанні контрольної (модульної) роботи йому надається можливість виконати цей вид роботи. При неявці студента у зазначений термін без поважних причин кількість балів з модуля дорівнює «0» (нуль). Студент не зараховується курс, якщо впродовж семестру за змістові модулі сумарно він набрав менше 50 балів. Допускається, як виняток, з дозволу завідувача кафедри

	одноразове виконання студентом додаткових видів робіт з курсу (відпрацювання пропущених занять, перескладання змістових модулів, виконання індивідуальних занять тощо) для підвищення оцінок за змістові модулі. Підсумкова оцінка з дисципліни «Психологічна профілактика булінгу» розраховується як сума оцінок за складання змістових модулів (максимальна кількість – 100).

8. Політика курсу

втілення студентоцентрованого підходу до навчання, викладання та оцінювання (повага й увага до розмаїтості студентів та їхніх потреб, взаємоповага у стосунках студента і викладача, наставництво та підтримка з боку викладача, регулярне оцінювання, обізнаність студентів з наявними методами контролю знань тощо), формування світогляду майбутніх фахівців (відкрита комунікація, обмін думками тощо), розвиток креативності, створення оптимальних умов для їх самореалізації, інтеграція неформальної психотерапевтичної освіти в формальну, застосування інформаційних технологій, впровадження дистанційної форми навчання, діджиталізація освіти та реалізація принципів СТЕМ-освіти. Студентам рекомендується взаємодіяти із викладачем (лектором) упродовж заняття, реагувати на викладений матеріал, формулювати проблемні запитання, виокремлювати незрозумілий контент, надавати зворотній зв'язок.

9. Рекомендована література

1. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник/ Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. Київ: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с. <https://www.unicef.org/ukraine/sites/unicef.org.ukraine/files/2020-07>
2. Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби : [метод. рек.] / авт.-упор.: В. М. Горленко, В. Д. Острова, Н. В. Сосновенко, І. І. Ткачук ; за заг. ред. В. Г. Панка. Київ, 2018. 106 с. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/minimumi.pdf>
3. Коломоець О.Д. Адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення насильства у сім'ї : [монографія] / за заг. ред. С.В. Петкова. Кіровоград, 2010. 224 с.
4. Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації». К. 2018. 140 с. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/1-komplekt-programmediatsiya.pdf>
5. Максимова Н.Ю., Мілютіна К.Л. Соціально-психологічні проблеми насильства. Київ, 2003. 344с.
6. Приходько Ю.О. Психологічна профілактика як напрямок діяльності психолога закладу освіти [Текст]. Вісник Інституту розвитку дитини : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Ін-т розвитку дитини. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія, Вип. 8. С. 158-166.
7. Психологічна корекція особистості дітей, які зазнали насильства в сім'ї : Навчально-методичний посібник // Максименко С.Д., Болтівець С.І., Максимова Н.Ю., Губенко О.В., Здіорук С.І., Кондратенко Л.О., Нестеренко Л.С., Третяк Т.М., Чепа М.-Л.А. / за ред. Максимової Н.Ю. Київ, 2011. 251 с.
8. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник. / Андрєєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. К: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/2019-11-25-protidyibullying.pdf>
9. Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівнарівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти. Київ: ФОП Нічога С.О. 2018. 174 с. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/porozuminnnyala-stradametodposibniksayt.pdf>
10. Чемеровска-Коруба Е. Шкільна система протидії агресії та насильству. Рекомендації для вчителів : в рамках програми Польської закордонної допомоги Міністерства закордонних справ Республіки Польща у 2009 році [Електронний ресурс] / Е. Чемеровска-Коруба, К. Коруба. Режим доступу до статті : [http:// www. polskaromoc.gov.pl](http://www.polskaromoc.gov.pl).
11. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. Київ, 2018. 56 с. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf>

Викладач – Паркулаб Оксана Григорівна